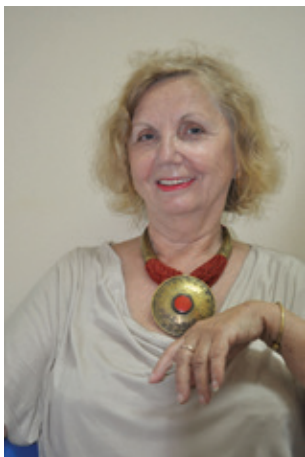

МНОШТВО ЖИВОТА

Ирина Харди Ковачевић (1944) рођена је у Руском Крстуру. Дипломирала је на Филозофском факултету у Новом Саду 1974. године југословенску књижевност. Радила је у недељним новинама на русинском језику *Руске слово*, уређивала је књижевни додатак *Литерарно слово*, била је главна и одговорна уредница омладинског часописа *Мак*, а потом главна и одговорна уредница *Руској слова*. Маја 1987. прелази у лист *Дневник* као уредница културе, а потом, до пензије, радила је као слободна репортерка. Била је чланица Главног одбора Савеза новинара Југославије и председница Друштва новинара Војводине.

Објавила је књиге: *Зрно на глану* (песме, 1969), *Хиљаду радосћи* (песме за децу, 1976), *Безимена сиварносћ* (песме, 1980), *Ијре* (песме за децу, 1984), *Ђоше мудросћи* и *Ијре* (књиге песама за децу, 1987), *Једносножност* (песме, 2004), *Дванаесет бајки* (проза за децу, 2007), *Небо изнад Крсџура* (надреалистичка проза, 2012), *Неко је још овде* (приповетке и есеји, 2023), све у издању Новинско-издавачке куће *Руске*

слово. На српском језику објавила је збирку приповедака *Скаске* (2009), у издању Народне библиотеке Нови Сад. Написала је и документарну радиодраму *Крило за анђела*, драму *Сџан*, три драмска комада за мале сцене *Брагавица*, *Прва смена* и *Оштар ујао*, као и монодраме: *Леонине бишке*, *Наша Ирин* и *Милионерка*.

Песме су јој превеђене на српски, словеначки, македонски, италијански, мађарски, словачки, албански и румунски језик. Препевала је са македонског на русински језик *Анџолоију македонске ѿезије*.

Објавила је преко две стотине приказа, рецензија и анализа књижевних дела или целих опуса русинских аутора, од којих је већина обухваћена у књизи изашлој поводом седамдесет година њеног живота, под називом *Мрежа* (2014) у издању *Руској слова*.

Добитница је многих признања, од чега издвајамо награде: „Искра културе”, Награда Културно-просветне заједнице Војводине, „Златно перо” Друштва новинара Војводине, Међународна награда за русинску књижевност „Александар Духнович”, Награда „Мирослав Стрибер” Друштва књижевника Војводине, као и Награда *Руској слова* „Хавријил Костелник” за најбољу књигу коју је ова кућа објавила у пет година, и 2022. Награда за животно дело Друштва књижевника Војводине.

Заступљена је у антологијама: *Анџолоија русинске ѿезије* (1965), *Савремена ѿезија за децу у Војводини* (1974), *Булке са усана* (1977), *Блеској на рамнинаша* (1975), *Даљина бди* (1984), *Између сџрњике асфалџни сјај* (1984), *Анџолоија русинске ѿезије* (1984), *Облак на врху ѿйоле* (1990), *Очи равнице* (1998),

Анџолоџија њоезије војвођанских Русина „Жуџа ѡричестѡ” (2003), Мама, куѡи ми књиѡу (1995), Анџолоџија русинске ѡоезије „Ослеѡљен славуј” (2005), Песници Новој Сада (2020).

Живи и ради у Новом Саду.

Радмила Гикић Петровић: У књижевностѡ сѡе ушли ѡоезијом, ѡек у ѡознијим ѡодинама окренули сѡе се и ѡрози, једино сѡе криѡишке, есеје редовно ѡисали. Како сѡе се одлучивали када ће ѡреваѡнуѡи ѡоезија и иде је њено месѡо сада у Вашем раду?

Ирина Харди Ковачевић: Колико знам, многи писци док су млади прибегавају поетском изразу, а касније се тек одлучују за прозу, која им изгледа озбиљније или су пак свесни да ће тако стећи више читалаца. То су године кад млад организам и физички и психички буја, пун је хормона који му дају понекад и вишак самопоуздања, осећа да је оно што проживљава толико снажно искуство да мора да га искаже и подели са целим светом и да ће тако утицати на њега, да ће бити примећен и верификован као значајна јединка. Верује да стихом може најбрже и најефектније да изрази оно што осећа и тако покаже спремност за акцију мењања света на шта мисли да је спреман. Код мене се то показало и корисно, јер сам врло рано била укључена у тада популарне литерарне секције од школе до дома културе, где смо се сусретали, читали и причали, углавном о песмама... Корист од таквог ангажмана била је директна, врло рано сам добила задатак уређивања књижевног подлиска за младе писце почетнике, у новинама, то сам сматрала својим пољем рада, сарађујући с њима учила сам на њиховим грешкама, исправљајући њихове исправљала сам и своје.

И сада повремено пишем поезију, дође тако да морам да искажем тренутак и правим белешке, или напишем целу песму. Ето, прошле сам године објавила књигу од сто песама, *Трава, ѡрах*, састављену од неколико циклуса који су објављивани у периодици, а објављујем углавном кад ми уредник затражи неки прилог. Навикла сам да ми и уредник дечјег часописа затражи нешто, каже да за децу ретко ко пише, старих више нема, а млади се не баве децом, па ја зароним у дечју поезију, деси се да не могу да престанем, јер се једна идеја надовеже на другу и тако настане нова књига. Нисам била склона писању прича за децу док нисам добила унукe. Било је немогуће задовољити њихове жеље пред спавање рецитиујући песмицу-две и тако су настале приче за децу *Дванаестѡ бајки* где сам први пут уплела мистику и бајковитост и то је деци, а показало се и про-светним радницима, те касније сценаристима у позоришту, било врло примамљиво. Пут до прозе за одрасле је тако отворен...

Р. Г. П.: Рецитѡе нам нешто о својој ѡоезији. Некада сѡе ѡреко ѡреѡева ѡојединих ѡесама били више засѡуѡљени ѡо анџолоџијама и часоѡисима, данас је ѡо врло реѡко, а ѡошто не објављујете на срѡском, ѡешко Вас је ѡраѡиѡи?

И. Х. К.: У мојим најбољим годинама владала је одлична међунационална културна сарадња не само у Војводини већ и у великој заједничкој земљи Југославији. Било је нормално да Војводину на свакој манифестацији представљају припадници свих њених националности, да се о свима посебно интересују у целој земљи и отуда у мојој биографији истинита чињеница да не само што

су ми песме превођене на све југословенске језике већ сам и ја као уредница имала на уму да у русинским издањима представљам писце са других језика. После оног „догађања народа”, у атмосфери свеопште националне угрожености, тај начин сарадње је нестao. Зато ме је дирнуо позив новосадске Градске библиотеке да дам рукопис за едисију превода – искрено, не знам да ли је та едисија још жива, мени је била врло значајна. Кад смо договарале овај разговор, посумњала сам да ће писање о мени некеме значити, јер ни ја се нисам нешто трудила да се намећем, подигли сте ми самопоуздање речима: „Ви сте потребни нама барем толико колико ми Вама...” Сетила сам се речи једног свог познаника који више није ту, да мањине дају сјај већинском народу. Лепа метафора која је на трагу изјаве некадашњег секретара Матице српске Живана Милисавца у време „догађања народа” како му недостају наше Швабе. Вулгарно тумачење његових речи у то време му је донело непријатности. Само је злонамерник или глуп човек (а глупост је некад гора од мржње!) могао да не разуме шта је хтео да каже. А хтео је да каже да је Војводина најпросперитетнији део ондашње земље баш зато што је свако у њој донео своје знање и да је међусобни утицај неминовност. Банални пример је некадашња пракса френтовања, обавеза сваког калфе пре добијања мајсторског писма да покупи вештине заната изван њему познатог света. Још памтим како се у Крстуру ценио сељак који је био слуга у швапском газдинству и изучио њихове начине ратарења, гајења стоке, чак и уређења и економисања имањем и кућом, породицом. Да би знао сопствене вредности, мораш се огледати у туђим очима. Да, ја стално пишем

поезију, а о њој бих више волела да говорим други, или она сама. У књизи *Трава, ѓрах* са преко сто песама хтела сам рећи колико је живот природно трагичан и истовремено природно неуништив, стално се све претвара у прах, а опет буја као трава. Можда ће читаоци помислити како је наслов парафраза наслова књиге Данила Киша (*Башиша, ѓејео*), чега сам постала свесна тек кад сам одштампану књигу узела у руке. Ја сам неко ко не воли цитате, али волела бих кад би читаоци из моје књиге ишчитали мој осећај да је живот непобедив као трава, али се све претвара у прах.

Р. Г. П.: *У књизи Скаске забележили сте врло занимљиве ѓриче. Ко шо ѓреноси древне ѓриче на нове нарашћаје?*

И. Х. К.: Бојим се да ће моја прича изгледати банално, чак и нескромно, или као имитација. Знам да многи светски писци, посебно руски, у својим биографијама говоре како су у детињству слушали приче које су причали најстарији чланови породице, али је истина да је и моје детињство испуњено причама најстаријих чланова, посебно деде и бабе по оцу, иако бих рекла да сам више времена проводила у кући маминих родитеља него код њих. То је прича у прилог дечјих психолога који тврде да је важнији квалитет времена проведеног са децом него његово трајање. Или је овде, као и у многим другим стварима које наслеђујемо од родитеља, генетика та која одлучује. То се потврдило и у случају одрастања моје деце, мој отац им је и данас неко кога се сећају са радошћу, као некога ко им је улепшавао детињство маштом и причом. Иако нисмо живели заједно и њихова виђења су увек била временски ограничена, он је у њиховим сећањима остао лик који их је

учио породичној топлини и заштити, увек га помињу с нежношћу и захвалношћу. Мислим да је то велика драгоценост која траје у човеку, коју он носи у себи целог живота и даје снагу и моћ да се он боље разуме и подноси. Моја сећања допиру до најранијег детињства кад се преко зиме, штедећи петролеј (јер је струја у Крстуру била реткост, имала ју је тек понека кућа, не и наша и комшијска, а после, кад је дошла, и она се штедела), радним данима сваке вечери одлазило код комшије или су комшије долазиле код нас. И док су нити кудеље са преслица под прстима жена шуштале и точкови под њиховим ногама се окретали једнолично, а пераја весело намотавала пређу, развезивале су се приче, некада женске, некада мушкараца, некада се замрсивале, некад расплетале, а нама, дремљивој деци, биле су тајновите и магичне. И није било разлике које су за дечје уши, које за одрасле, разликовале су се само по гласности, једне су причане нормално, уз смех и добацавање, а друге више шапатом и неким изразима које ми нисмо могли дешифровати. Једно је сигурно, више су нас разбуђивали шапати од гласног смеха и понеких песама... Од мешавине тих гласова настајале су приче у нашим радозналим главама, слагале се у неку нову реалност, мозаик тих речи састављао је слике од мешавине стварности и фантастике.

Р. Г. П.: *Значи ли то да су Скаске и њихова дугљирана варијанша у Небу над Крстуром на неки начин Ваша биографија, опис Вашеј детињства?*

И. Х. К.: И јесте и није, јесте јер све то у мени постоји и није настало ниоткуда, а није јер је све написано шездесет година касније, после прочитаних хиљаду књига, толико филмова и сусре-

та са људима у новинарској професији. Кад бих причала конкретно о свом детињству, причала бих како нас је деда окупљао око пећи, некада и око неких послова као што је комушање или круњење кукуруза, а баба око црквених књига из којих је шапатом читала о животу светаца и Исуса Христа. Ту је било и анђела и ђавола, и Бог и обичан човек, много тајанственије од Стриборове шуме и других бајки које је деда, то сам касније сазнала, покупио током заробљеништва у Русији, а успут правио своју верзију како би нам задржао пажњу. Тако је и мој отац, по повратку из заробљеништва из Русије после Другог рата, кад сам имала тек две године, па и касније, причао своје ратне доживљаје како је као тек мобилизовани мађарски војник превео своју десетину код Руса. Његове страшне ратне приче слушали су старији отворених уста, запиткивали и прекидали разним коментарима, а ја много тога нисам разумела и данас ми је жао што га о много чему нисам испитивала. Уосталом, као што ми је жао и што нисам користила изванредно мајчино памћење, које је задржала све до своје смрти у деведесет другој години. Помислим често како смо немарни према ономе што је око нас, а с великом пажњом тражимо истину у књигама у којима су неки нама страни људи препричавали своје или туђе искуство, зачињено својом, а можда и туђом маштом.

Р. Г. П.: *Све те приче у Скаскама су, бар онима што се моју читају на српском, бајковице, како то?*

И. Х. К.: Хтела сам кроз приче из свог одрастања да испричам универзалну причу о Русинима, о њиховом духовном свету, о преплетању њихове стварности са магијом њиховог веровања.

Управо та пуноћа доживљаја између стварности и маште чини да ја о свом одрастању не размишљам као о материјалном послератном сиромаштву, јер сви смо тада били некако једнаки и свет свих нас је био исти, а ми смо га украшавали маштом и зато је остао леп у сећању. Имам много разумевања за људе које сам сретала у њему и у раној младости, и вероватно из тог осећања потиче и потреба за бајковитошћу, као чуварем те лепоте сећања. Једноставно, не волим мрачење, тражење лоших страна људи и догађаја, увек бих подржала некога ко покушава да открива добро у себи и другима, мада нисам нешто много романтична нити наивна, не волим улепшавање и затварање очију пред невољама на које мали човек не утиче и ружноћом људских карактера. Рекла бих да је свет онакав каквим га човек направи, ми смо ти који смо одговорни, не само за своју већ и судбину људи око нас. Напросто, обавеза је сваког од нас да пред собом буде чисте савести и потруди се да се његова деца никад не застиде његовог поступка.

Р. Г. П.: *Пейнаесџ скаски расџоренено је у шри њоїлавља: „Прелети”, „Између истиине и сна” и „Са руба хронике”. У првом делу, чини се, да су њо љријоведања Ваших укућана, вама деци, као усїаванка. Занимљива је, на пример, прича о њољу макова. Колико је истиинишїої шїој, ња и у осталим причама?*

И. Х. К.: У русинској верзији књиге их је тридесет, па је градација ширења свести о себи и свету разуђенија: сваки циклус од шест прича је као концентрични круг. Први чине приче из куће и из дворишта, други се шири сокаком и улицом, трећи обухвата село и његове

становнике, четврти заокружује атар села, а пети завирује у архиве и друга документа одакле узима детаље, проверене или записане. Књига је, дакле, конципирана тако да прати развој појединца од првих свесних доживљаја у кући у којој се родио, па даље како среће вршњаке и комшилук, како расте, шири сазнања из многих социјалних контаката, да би открио и значајне топониме који окружују његово родно место. Последњи циклус је направљен на основу хроника и архива. Дабоме, нису то приче које су познате свим Крстурчанима, али су могуће истине, што се потврдило перцепцијом код читалаца. У прве приче из детињства се сама по себи уплела фантастика, магија народних прича, али и утицаја предања, доживљаја из детињства. Пример је баш та прича о дивљој девојци из мака. Нашим родитељима је тај лик био нека врста страшила којим су чували леје мака. Иначе бисмо ми деца били привучени лепим цветовима и лејама расцветалог мака и оне би биле брзо уништене. Даље није било приче, али ме је привукла могућност да направим контрапункт и уплетем реалност, јер се управо од мака производи опијум, па је логично рационализовати ствари и закључити да није само мак угрожен децом већ су и деца угрожена маком. Колико машта писца може да распали машту читаоца схватила сам кад ми је један читалац рекао да се сећа Бораје, лика из једне приче, рекао је да чак може да опише како је изгледао, како је ходао и како је био обучен, а ја нисам упознала таквог човека, имала сам само реченицу која се често користи за неког ко се неумерено хвали нечим безвредним, за њега се каже да се поноси као Бораји мачетом. Неки су препознали и места на којима сам описивала неке догађаје,

па је једна група ентузијаста направила мапу таквих топонима Крстура и то ме је баш дирнуло... Изненадила ме је та моћ писаног слова да превазиђе стварност, схватила сам како је добро што нисам размишљала о истини или машти док сам причала приче, јер бих била под притиском и изгубила би се спонтаност.

Р. Г. П.: *У Вашим њричама има доста етнографских зајиса. Рецимо у њричи „Гвоздена баба” има њесмица, основа сѡаре дечје њре за коју многи малишани данас не знају, а нису ни доживели групе једносѡавне сѡвари као што су лушке од младих клиѡва кукуруза?*

И. Х. К.: Заиста ми је жао што много тога што сам доживљавала на својим „вечерама код Дикање”, и на крстурским прашњавим улицама више нема. Покушавам већ неко време са људима из позоришта Ђађа (аматерског у функцији професионалног!?) оживети некадашњи дух детињства русинског села, текстовима које пишем и који се изводе пред децом где има организоване наставе русинског језика. Хтели бисмо да сачувамо што више, не само обичаје, игре, већ и речи некадашњег говора који се убрзано круни. Посебно скупљам русинске идиоме, фразе које у себи садрже запис прошлости, карактерне особине свог народа, његов систем вредности... Тешко је то, нас је мало, а необрађена поља која чине културу и историју су велика, све закоровљенија и све мање привлаче своје обрађиваче. Покушавам, као у поменутој причи, да унесем делић оног што ће о нама говорити као аутохтоним становницима ове наше мешовите Војводине. Свиђа ми се свака акција у том правцу, као што је недавно издање русинског куvara и на српском језику,

или издање сликовнице о русинској свадби, направила сам и низ песмица за нову сликовницу у којој сам обрадила на деци приступачан начин поздраве и ритуалне фразе на русинском... Имам доста година, и баш зато осећам обавезу да за собом оставим што више онога што сам током тих година накупила.

Р. Г. П.: *„Немој да сѡреѡише, и немој да усѡукнеш ни ѡред чим што је сѡворено да ѡа човек савлада. Увек исѡробавај ѡранице својих моћи и својих сѡособности”, кажеше у скаски „Гвоздени ѡочкови”. Како сѡе то ѡрименили на сѡисѡвеном искусѡву?*

И. Х. К.: Искрено, мислим да сам могла много боље, али, живот је такав, има толико страна на које те зове, а ти не знаш где ћеш пре. Лакше је онима који имају институције, специјализоване људе, који могу између себе поделити послове, а ми, тако малобројни, хтели бисмо све, а свесни смо да све морамо сами сопственим снагама, да многи од нас морају преузимати вишеструке обавезе, чак и оне за које се нигде и никад нису припремали. Радила сам као професионални новинарка, имала породицу у којој нисам имала споља никакву помоћ, аматерски писала све шта и када је требало, често зато што није имао ко други, али сам била и организатор многих манифестација. У нашем позоришту сам одглумила двадесет улога, снимала за радио, за телевизију... Проширену верзију Скаски снимила сам као серију од двадесет пет полчасовних драмских емисија које се већ не знам ни који пут репризирају, емитоване су и у Словачкој и Пољској за тамошње Русине.

Р. Г. П.: *Осим етнографских и националних мошѡва, Ви обрађујете и неке*

универзалне вредности: ако се деци по-
нуде виле, љуљашке од златних нићи, у
сну, чак и *ш*ада она желе да се врати у
свој дом. Да ли је породица изнад свећа?

И. Х. К.: Па да, породицу, без улеп-
шавања али и без омаловажавања, при-
хватам као природно станиште човеко-
ве сигурности, одскочну даску на море
непогода које се смењују у животу, ску-
пљање успомена од којих се гради опла-
та против уласка дивљих звери и неже-
љених посетилаца. Оно, где све почиње
и завршава, место које те некад челичи
и ломи, некад уздиже, али чији си ти, на
крају крајева, производ! Јер, да нисам
имала претке приповедаче, какав би ја
приповедач била. Да моја мајка није кра-
дом износила из библиотеке књиге и
читала их наглас оцу док он нешто по-
правља а ми спавамо, или у недељно по-
подне док је комшинице оговарају како
се затвара са мужем док оне излазе ис-
пред куће и претресају сеоске новости,
ја не бих и дан-данас читала и по три
књиге наједном... Знали смо да смо во-
љени, а нисмо били љубљени, мажени,
називани слатким именима као дана-
шња деца, већ је свако имао обавезу и
знао да за свако њено неиспуњавање сле-
ди казна у виду прекора или нечег го-
рег, а за испуњење награда је била лични
осећај да си достојан пажње.

Р. Г. П.: „*Кагде Иринка још била мала,
и она је била врло радознала...*” („*Закућ-
на баба*”). У породици се често с*ш*аријим,
најближим обраћало са „*Ви*”. Како је Ир-
инка *ш*роводила своје *г*е*ш*и*н*с*т*во, *ш*и*а* је
о*ш*тало у њој, чећа се најрадије сећа?

И. Х. К.: И данас сам радознала и то
ме теши мада памтим како ме је мој не-
кадашњи директор Економске школе у
Кули плашио да ћу због те радозналости

брзо остарити. Дуго су у породичним
причама помињане разне моје згоде због
радозналости, некад су ме и вређале,
али сам се уздржавала да не заплачем
јер реакција на тај плач је било ругање
или подсмех. Данашњи психолози и пе-
дагози би рекли да је то злостављање,
кад сам ја расла то се сматрало челиче-
њем, одгајањем и припремом за живот-
не ударце. Не осећам се као малтрети-
рано дете, иако сам у школи доживела
и то, али сам, као и у породици, доживе-
ла и најлепше другарске, односно поро-
дичне тренутке заједништва и среће.

Р. Г. П.: *Објавили с*т*е и обимну књи-
ћу *ш*риказа, кри*ш*ика и рецензија Мрежа,
а кажете да неки од ове вр*ш*те *ш*ек*ш*ова
и нису ушли у књићу. Којим се *ш*ринци*ш*-
ма водите код *ш*роцене књижевно*ш* дела?*

И. Х. К.: Дипломирала сам југосло-
венску књижевност и била успешна у
тумачењу дела из програма студија, по-
знајем теорију књижевности, али сма-
трам да приказ једног књижевног дела
не треба да има пуно теорије. Теорија је
за теоретичаре, да себи узајамно дока-
жу колико су учени и како умеју упо-
требити то своје знање, а критичару у
новинама је задатак да приближи чита-
оцу књигу тако да у њој ужива и поне-
што научи о животу. Претежно пишем
рецензије нових рукописа и увек тежим
да укажем на добре стране књиге, без
обзира на то што сам спремна и да ука-
жем на мањкавост. Јер, сматрам да на-
писати књигу није лако и да тај труд за-
вређује пажњу, а ако је мој напис пут до
ње, читалац ће већ видети да ли да се
упути њиме или не. И сама сам чита-
лац који ће прво да потражи неко упут-
ство као предговор или поговор. При-
знајем да је у новије време и тај начин

представљања књиге профанисан, врло често маркетиншки условљен и то озбиљног читаоца, који препознаје трик, одбија. Кад пишем рецензију, трудим се да понудим аутору или уредништву предлог за дораду рукописа, јер и сама као аутор врло ценим ту пожртвованост рецензентата на побољшању будуће књиге. Сматрам то као неку солидарност на истом послу и у заједничком интересу, јер ако неко воли књижевност, он жели да она буде што боља, без обзира на то ко је потписује. Опште место многих биографија је захвалност на помоћи најближих, који су по правилу први читаоци, или професионалним читаоцима који су се креативно потрудили на коначној доради књиге. Увек и свакоме је помоћ драгоцене, мада уредник понекад потроши стваралачку енергију и креативност коју неки чувају за рад на сопственом делу. Дакле, посао критичара, рецензента, уредника апсолутно значи пожртвованост, одрицање од свог времена и енергије. Али ипак, верујем, и ту има правило: оно што радиш ради и тебе.

Р. Г. П.: *А Ваша најновија књига и ошкуд есеји?*

И. Х. К.: Да, после књиге песама скупило се доста прозе, махом објављене по периодици, али и оне коју сам писала некако за своју душу, уместо дневника који никад нисам писала, и која чини средишњи део књиге. Тај део кад се чита може се слободно тумачити као моја интимна биографија. Дакле, под насловом *Неко је још ту* су три круга прича. Први круг чине приче о особама које сам сусретала или само мимоишла али их упамтила, мада већина више није ту, у мени су, у књизи, у мојим сећањима. Други део чине есеји које сам

писала играјући се сопственим осећањем доживљаја који су ме обележили. Искрпљујуће искуство копања по својој интими, као игра искушавања сопствене храбрости, игра као кад се мачка игра клупком, не желећи да га замрси, као да се плаши да га више никад неће моћи вратити у нормалу... Тестирала сам своје ставове и неке поступке у преломним ситуацијама, апострофирајући личности које су својим односом према мени или себи, формирале моју личност и помогле мој лични развој. Одрекла сам се сваке могуће калкулације и оголила се пред собом, па онда и пред читаоцима. Трећи део књиге сам посветила животним историјама анонимних жена, никоје битних, али које су понекад херојски одиграле своје трагичне или обичне животне улоге, поставши карика између некадашњих патријархалних жена и савремених жена, својих кћери и унука. Дакле, и оне су још ту, као и ја која пишем о њима. Мислим да ћу у следећој књизи ићи још даље, па докле стигнем...

Р. Г. П.: *„Свети није увек онакав како нама изгледа, а ако је ипак, није твоје да ћу просуђујеш о људима само на основу тога што ти је неко нешто рекао, или си ти видела њек у ћролазу”, закључује један од Ваших ликова... Подсетиће нас на време њроведено у Дневнику, на рад у редакцији културе.*

И. Х. К.: Кад су кренула „дешавања народа”, ја сам у Дневнику као новој средини била тек кратко време. Било је то трауматично, али и лепо искуство. Дневник је тада представљао новине са tiraжем од 100.000 примерака, могао се купити и на мору од Пуле до Улциња, у време туристичке сезоне. Имао је сараднике из целе ондашње Југославије,

у њему су радили новинари који су нешто значили на целом простору. Технологија је била по данашњим мерилима застарела, али су размишљања увек била испред ње. А онда, онда су дошле генерацијске па и сваке друге смене, деградација, омаловажавања и штрајкови. Пуно сам научила о новинарству, али и о себи у то турбулентно време у тој средини. Посебно зато што сам радила у култури, као свом природном елементу, у ком су ми се ширили видици ка сваковрсној уметности кроз коју се преламала захуктала политичка хајка. Не жалим чак ни због много чега непријатног што нам се дешавало, јер се дешавало многим, али сам после свега рекла да сам само са стране гледала била бих захвална на том искуству. Често помислим како ми је дато да у пракси видим шта значи пословица „Не пада снег да покрије брег, већ да свака зверка покаже своје трагове”. Врхунац је изјава једног писца, кад се радило о мени, да се анализира шта сам ја све у *Дневнику* радила, а и у Градском комитету у који сам бирана, јер је било згодно мојим именом попунити неколико колона, релативно млада, жена, мањина... Кад бих га срела, питала бих га шта сам ја то радила.

Р. Г. П.: *Многи ликови у неколико скаски несћају без шраја. Осћају само сећања или оно што се о њима приповеда: као миш, лејенда?*

И. Х. К.: Тек сад, када ми постављате ово питање, постаје ми јасно како ме тај мотив нестајања опседа већ дуго, а управо у збирци поезије сад читам, у једној песми, описујући дуговечност маслине коју сам засадила и која ће ме, ако јој време и људи буду наклоњени па је не униште, вишеструко најживети,

обрадила сам тему нестајања али и трајног присуства на неки начин. Јер, ако једна маслина у Бару памти римске центурионе, онда ћу и ја невидљиво, преко њених плодова допрети до стотине година у будућности које ме неће памтити, али ја, која сам однеговала то дуговечно дрво, бескрајно ћу малим делићем бити у сваком његовом плоду. То је, вероватно, заметак књиге *Неко је још ту*, у којој покушавам рећи како то неко остаје овде и кад оде, а неко ко је фактички још овде као да га и нема, безимен је у нашем постојању, што је још горе – ни његово име више нам ништа не говори, као што нас ни његов живот није дотакао. Интересује ме и то како наше сећање бира шта и како памти, а још више шта нас од доживљеног формира, а шта нам ништа не значи... И ми ћемо, ако будемо имали среће, остати само у сећањима и то је нормално. Трајаће само они што остану у причама или легендама. Неки ликови из легенди и митова, па и из историје, немају тачне биографије и можда су управо зато остали у легендама, лакше је приписивати разне особине некоме кога баш и не познају они који о њему слушају или читају, тада је њихов лик магичнији. Како неко необичан може да заврши обично, као сваки други човек? То би кварило причу, зар не?

Р. Г. П.: *Све време новинарка, у недељнику и сиурносци Руског слова, а онда прелазак на ујурбаноси дневних новина, рад на језику који Вам није мајерњи, па прелазак на сћајус слободној рејоршера – како сће се носили с шим?*

И. Х. К.: Имала сам ја у животу неке потезе и промене које су изискивале храброст и одлучност чиме, бар мислим,

не могу да се поносим. Све напредовање у Руском слову било је некако логична последица – радиш, примећен си, дају ти нове задатке, ти их обавиш и идеш даље. Кад сам стигла до функције главне и одговорне уреднице, више није било куд – да будем директорка немам амбиције, а и добила сам понуду коју нисам могла одбити. Мени, која сам увек била везана за културу и као посматрач и као креатор и као извођач, ништа боље и више није требало. Само ја знам како ми је било да руководим културном рубриком у којој су радили новинари чија сам имена тражила да прво прочитам на страницама *Дневника*. А тек спољни сарадници, па личности и догађаји које смо пратили на тада широком општејугословенском простору. Баш је био изазов. Али, таман сам се уклопила, а наишли су „догађаји народа”, који су нас и протресли, па су многи постали неодогуварajuћи. И ја сам била дислоцирана. Није то било напуштање редовног посла, већ се тако решио мој положај „аутономашке” уреднице културе и, искрено, ослободио ме од оних свакодневних обавеза јурења за вестима и за нормом. Слободни репортер је измишљен статус и тада сам, по својој оцени, а и по реакцији читалаца, имала најбоље прилоге, посебно у оном специјалном недељном броју. Тек тада су ме читаоци на шалтеру или у продавници препознавали, чак и почињали разговор о темама које сам обрађивала. Да, ту сам себе потврдила као могућу прозну списатељицу, али то није дуго трајало. Дошло је бомбардовање, млади људи били су мобилизовани, мајке са малом децом биле поштеђене доласка на посао и ја сам остала да радим из солидарности иако сам управо тог месец напунила радни стаж за одлазак у пензију. Било је тужно и ружно

због осећања немоћи и узалудности посла који је требало радити. Али, ето, испало је да сам била на неки начин и ратни репортер који је одмах после демобилисан – у пензију. Брже сам добила пензију него моје колеге плату и са заостатком исплате од четири месеца, три сам месеци примала и плату и пензију. Частила сам колеге и предложила им, сурово се шалећи, да и они оду у пензију. Иначе, као отпремнину примила сам три просечне плате и за целу суму купила сам четири столице у кухињу, толико ординарне да би их давно избацила да ме не опомињу на чињеницу да су на неки начин опроштајни поклон. И о тим данима велике инфлације сам писала, направила монодраму, имала неколико наступа и снимања за телевизију... Ето, на крају крајева, то је богатство стечено минулим радом...

Р. Г. П.: *„Као и сви народи, и русински има своје колективно ђамћење, оне усјомене које су многе генерације скућљале вековима, ђа ни највећи сјручњаџи који их изучавају не моју да кажу одакле је шја ђокуљено, шја је реалносј, шја машја, а шја само сећање”* (из „Вешјице”).

И. Х. К.: Имала сам намеру да напишем више таквих прича о веровању Русина у натприродно, о магијским ритуалима, односу према смрти и кршењу хришћанске обавезе да се не буде празноверан, али, испало је да су те приче биле најтајанственије и да их никако нисам могла реконструисати, нити надоградити, и то је онај део који сам пропустила да откријем, из прича са најстаријим људима које сам и кроз професију и приватно сретала. Данас бих много више ценила те сусрете са обичним

људима. Њихова истина је дубља и животнија од историје истакнутих јавних радника, па понекад и уметника. То припада оном жаљењу што нисам имала довољно времена и воље да седим и разговарам са својим родитељима и њиховим родитељима, што би било мени на корист, а њима задовољство и срећа.

Р. Г. П.: *Прича о брису (шоцилу) који се може увече сјавити у воду, а ујутру се на њему ништа не би променило, јесте прича о злим временима која шерају појединца да зази своју ауθενичност и чак фиктивно промени веру, и излега се понавља од библијских времена до данас?*

И. Х. К.: То је истинита прича из једног од најмрачнијих периода Крстура, а са тиме и Русина, а могла се десити свугде у то доба и у различитим варијантама. Чудно је колико се о томе ћути иако је то, или баш зато, колективна срамота, како су пред очима такозваних искрених хришћана, где је самилост један од прокламованих начина испољавања вере, нестајали Роми и Јевреји. Као и из других војвођанских села, уосталом по целој Европи, и из Крстура су одведене у концентрационе логоре целе породице тих народа, а вратио се, као опомена колективној савести, само молер Вилир. Оно што сам напабирчила о њима је прилично мало, очигледно је да се сеоско становништво стидело што није сачувало своје јеврејске суграђане, на које су имали само позитивна сећања. Морала сам да домислим садржај који ме је асоцирао на Матавуљевог Пилипенду, али је тај детаљ приче истинит, из исповести једне старице. Тај брус је њој остао очигледан пример да је промена вере под притиском само спољашња, да се човекова суштина не мења. Ту лекцију

је она носила у себи целог живота, као лекцију о части и самопоштовању.

Р. Г. П.: *Уоквиру низа културних манифестација пролашења Новог Сада за Европску престојалицу културе 2022. године, осмишљен је интересантан програм Девет Војвођанки у коме су учествовале: Српкиња, Мађарица, Русинка, Ромкиња, Хрватица, Јеврејка, Румунка, Немеца и Словакиња. Оне су представљале и своја достигнућа, али и слоју, шолеранцију, мултикултуралност, мултинационалност, међусобно поштовање, културу мира и сарадње. Ви сте представљали уметнице Русинке.*

И. Х. К.: После две-три деценије, након што смо се сви некако повукли у своје националне оквире, осећала сам се као да сам се вратила у младост кад је било нормално бити са свима. Била сам стварно поласкана што сам ушла у групу национално освешћених жена које имају интернационалну уметничку каријеру. То ме је обавезало да истакнем најбоље што Русини имају, па сам само делом у датом времену представила себе као књижевницу, али сам искористила прилику да се похвалим првом југословенском филмском звездом Иреном Колесар и примадоном Опере Новосадског позоришта Иреном Давосир Матановић. Случај је хтео да је моје учешће било у знаку три Ирене, или је таква констелација војвођанског неба. Лакше је било представити се универзалним језиком музике, ликовне уметности или игром него уметношћу где је језик први носилац радње, ту је начин остваривања идеје мало компликованији. Захваљујући траговима архиве радија и телевизије и чињеници да смо ми, русински новинари, управо тада завршавали монографију

о, како је испало, већ заборављаној глумици Колесаровој, имала сам снажну поруку како и ми, бројно најмањи, можемо досегнути чак и највише домете уметности, а то, тврдим, може да се односи на свако поље рада у нашој мултинационалној средини. Зато сам се и одазвала на овај разговор, јер ме још држи осећај одговорности да што боље представим своју националну заједницу где год могу и кад год могу.

Р. Г. П.: *Недавно је на данима театра, Меморијалу Петра Ризничка Ђађе, приређена свечаност Вама у часи, поводом Вашеј јубилеја и чујем да сте све изненадили?*

И. Х. К.: У оквиру програма Меморијала једно вече је посвећено мени. Била сам пријатно изненађена, а видело се да је и публика била изненађена кад је помоћу видео-бима и разговора пред телевизијским камерама изнета ретроспектива мојих двадесет улога у овом позоришту. Мене је пријатно изненадило колико је публика пажљиво пратила и мој наступ, инсерт из улоге *Жуше* Гордана Мухића, за коју сам добила највиша признања на тада одржаним драмским такмичењима широм земље, те како је реаговала на чињеницу да и данас учествујем у стварању репертоара позоришта *Ђађа*. У моју част

је изведено неколико варијететских тачака за које сам писала *сонјове* по тексту Милоша Николића. Морам признати да ме је то дубоко гануло и да сам се уверила да је ипак најлепше бити признат међу својима, међу људима које знам и који ме познају. Увек цитирам књижевника и творца правописа и граматике нашег говорног језика др Хавријила Костељника, који у једној песми каже: „Две-три сузе из русинског ока биће довољна плата за све моје песмице”, а написао је *Идилски венац*, низ приповедака и много песама у којима је практично показао да тај наш сеоски говор може постати и књижевни и језик науке. Да се похвалим, ја сам била у подели Мрожекових *Полицајаца*, представи која је на Хвару била најбоља аматерска представа у тадашњој Југославији. Поменуте вечери посвећене мени, расплакала сам се и није ми жао, као што ми није жао ни за једним сатом проведеним на пробама, представама и путовањима, гостовањима... Уз свој живот новинарке, мајке, супруге, домаћице, књижевнице, пријатељице, ја сам, ето, имала и низ живота у улогама у којима сам била неко други, понирући у судбине и осећања различитих од својих. За један живот – доста, а надам се да ћу имати времена и снаге да осмислим још неку жељу и начин њеног испуњења.